

REFORMACE A SEKULARIZACE

ThDr. Tomáš Butta, ThD.

Tomáš Butta (nar. 1958) je biskupem a patriarchou Církve československé husitské od roku 2006. Absolvoval Husitskou teologickou fakultu Univerzity Karlovy, kde získal doktorát v roce 1997. Působil jako farář ve východních Čechách a v Praze. Je autorem publikací z oboru praktické teologie. Podílel se na vydání knihy "Mistr Jan Hus v proměnách času a jeho poselství víry dnešku" (2012) a napsal knížku "Seznámení s Mistrem Janem. Pohledy na českého reformátora. (2014, 2015).“ Je od roku 2011 členem Ekumenické komise pro Husovo jubileum 2015.

Téma „reformace a sekularizace“ má jednak historickou rovinu, kdy se tážeme, jak se reformace na jedné straně a proces sekularizace na straně druhé navzájem podmiňovaly a ovlivňovaly. Současně je to téma otevřené směrem do naší doby a spojené s otázkami, jaké reformační důrazy z 15. a 16. století jsou ještě nosné i v 21. století a jakým způsobem je možné vytěžit z reformačních akcentů pro současné působení církvi v situaci postupující sekularizace. K tématu přistupuji z hlediska české reformace a situace v našem prostředí.

Evropská reformace a české reformní hnutí 15. století jako jeho součást

Reformaci či evropskou reformaci můžeme chápat v užším významu jako spojenou s vystoupením Martina Luthera v Německu a Jana Kalvína a Huldricha Zwingliho ve Švýcarsku na počátku 16. století, ale také ji můžeme vidět jako široký proud usilující o reformu a obnovu církve s rozšířením časových i územních hranic. Jakkoli je tento široce pojímaný reformační proud velmi rozmanitý a teologicky i nejednotný, přesto existuje ve vzájemném vztahu, ovlivňování a návaznosti. V tomto širším pochopení viděno, můžeme českou či husitskou reformaci 15. století považovat za ústrojnou součást vrcholné evropské reformace.¹ Pro husitství se užívá též pojem „reforma“ či „reformní hnutí“, ale také výrazy jako „revolta“ či „revoluce“. Co je pro českou reformní cestu charakteristickým rysem, je silná eschatologická motivace obnovy církve a společnosti obsahující biblicko-apokalyptické motivy a prvky. Výhled naděje k Božímu království mobilizuje lidské síly k protestu proti všemu smířování se s daným stavem světa,

¹ Srov. WERNISCH M.: *Husitství. Raně reformační příběh*. Brno 2003, s. 116.

především proti jakémukoliv bezpráví a nespravedlnosti. Pokusy o nápravu a obnovu v církvi a společnosti jsou možné a nutné.

Husitství reagovalo svým programem na pozdně středověkou krizi západního křesťanství.² V případě husitství šlo předně o uskutečnění reformy církve v jejím kritickém stavu v době pozdního středověku. Právě církevní reforma byla považována za nezbytný předpoklad nápravy celého narušeného systému. České reformní hnutí, později zvané husitství, v první fázi rozhodně nepomýšlelo na žádnou revoluční společenskou změnu, ale mělo se jednat o stálou duchovní formaci evangeliem prostřednictvím kázání, vzdělávání a přijímání svátosti (eucharistie). Česká církevní reforma byla variantou reformy konciliarismu, který se opíral o autoritu koncilu a usiloval o řešení kritické situace včetně odstranění dvojpapežství a trojpapežství.³ Tato alternativa církevní forma přicházející z Čech spojená s viklefským pojetím spirituální církve, požadavkem morální kvalifikace nositelů úřadů a „laického kalicha“ byla pro konciliaristy nepřijatelná. Česká reformní alternativa byla odsouzena v osobě Mistra Jana Husa (6. 7. 1415) a Mistra Jeronýma Pražského (30. 5. 1416). Husův spor, jeho odsouzení a jeho tragická smrt spočívaly právě v tom, že se jednalo o dvě odlišná pojetí reformy církve.⁴ Protest proti postupu autority oficiální církve vyvolal v Čechách revoltu odmítající rozhodnutí kostnického koncilu v případě odsouzení Jana Husa i v případě zamítnutí obnovení přijímání z kalicha laiky. Hus odsouzený jako kacíř byl naopak v českých zemích ctěn jako mučedník a světec.⁵ Kalich se stal společným symbolem pro všechny husitské směry, Pražany i tábority.

Pod dozorem šlechty probíhala v letech 1415-1416 spontánní sekularizace – odebrání pozemkového majetku církve, které mělo své ideové zdůvodnění v učení Jana Viklefa. Sekularizace ve smyslu odnětí církevního majetku se v husitství stává přímo nástrojem a prostředkem reformy církve, když se duchovenstvo vzdálilo nadměrným majetkem životnímu stylu Krista a jeho apoštolů. Sekularizace měla být pomocí reformaci, avšak zvláště v případech těch, kteří se proviňovali simonií. Sekularizace se stala přímo obsahem jednoho ze čtyř pražských artikulů.⁶ Motivem sekularizace v praxi

² Srov. ČORNEJ P.: ČORNEJ P.: *Reforma a revoluce (1402-1437)*. In: *Husitské století*. Pavlína Cermanová, Robert Novotný, Pavel Soukup (eds.), Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2014, s. 15.

³ Srov. SCHATZ K.: *Všeoobecné koncily. Ohniska církevních dějin*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2014, s. 114-121.

⁴ Srov. ČORNEJ P.: *Reforma a revoluce (1402-1437)*. In: *Husitské století*, s. 22-23.

⁵ Srov. HOLETON D. R.: *Bohoslužebná úcta k Janu Husovi v období české reformace a dnes*. In: *Mistr Jan Hus v proměnách času a jeho poselství víry dnešku*. Kučera Z.; Butta T. (eds.) CČSH, Praha 201, s. 121-126.

⁶ „...mnozí kněží a mniše světským právem panují nad velikým zbožím tělesným, proti přikázání Kristovu a na překážku (překážku, obtíž, závadu) svému úřadu kněžskému a k veliké škodě pánóm

nebylo jen „osvobození“ církve, respektive duchovních od nadměrných hmotných statků, ale i touha po majetku ze strany některých šlechticů a měšťanů, a nebyl rozdíl v konfesioním rozlišení utrakvistických nebo katolických pánů.

V roce 1418 musely být katolické církvi vráceny zpět kostely, ve kterých sloužili mše husitští kněží a probíhalo i přes zákaz přijímání podobojí. V roce 1419 se proto konaly na řadě míst poutě na hory, zvláště v jižních a východních Čechách, kde probíhala náboženská shromáždění s kázáním Božího slova a s vysluhováním svátosti podobojí. V tomto období se projevovalo silné eschatologické až apokalyptické očekávání příchodu Krista provázené chiliastickými náladami.⁷ Dochází k tomu, že v Čechách církevní reforma přes řízenou revoltu přerostla v revoluci. Zlomovou situací tohoto vývoje se stala defenestrace na Novoměstské radnici v Praze, kdy došlo v roce 1419 k násilnému převratu. Radikální husité ovlivnění chiliasmem očekávali zničení hříšného světa a nastolení Kristova království. Proroctví o zániku starého hříšného světa bylo stanoveno na rok 1420. Zprvu pokojný chiliasmus se proměnil v chiliasmus bojovný spojovaný s ideou Božích bojovníků. Postupně však z důvodu nenaplněného paruziálního očekávání nastávalo slábnutí chiliasmu i mezi tábořskými teology a odmítání násilí. V následujícím vývoji, jehož mezníkem je bitva u Lipan v roce 1434, se schyluje ke konci revolučního a radikálního husitství, nikoli husitství jako takového. Převážil většinový utrakvismus, který získal určitou oporu na koncili v Basileji a v Jihlavě ve vyhlášených Kompaktátech⁸ umožňujících ve vymezené míře uskutečňovat reformní program v rámci zemské církve podobojí. Reformace v Čechách získala charakter umírněného středu většinového utrakvismu, kterému věnuje svůj badatelský zájem prof. Zdeněk David.⁹ Utrakvismus existoval v Čechách a na Moravě jako svébytný církevní útvar se specifickou věroukou a liturgickým životem vedle Římskokatolické církve, zprvu pronásledované Jednoty bratrské a luterství, které pronikalo do Čech od 16. století.¹⁰

Vztah ke světu v českém reformačním myšlení a spiritualitě

stavu světského; aby takovým kněžím to neřádné panování odjato a staveno bylo, a aby podle Čtenie nám příkladně živi byli a navedeni byli k stavu Kristovu a apoštolskému“ (Čtyři pražské články (artikuly). In: Čtyři vyznání. Praha 1951, cit. s. 47).

⁷ Srov. MOLNÁR A.: *Eschatologická naděje české reformace*. In: *Od reformce k zítřku*. Kalich Praha 1956, s. 28-34.

⁸ Srov. ŠMAHEL F.: *Basilejská kompaktáta. Příběh deseti listin*. Praha 2011.

⁹ Srov. David Z.: *Nalezení střední cesty. Liberální výzva utrakvistů Římu a Lutherovi*. Filosofie Praha 2012

¹⁰ Srov. JUST J.: *Luteráni v našich zemích do Bílé hory*. In: *Luteráni v českých zemích v proměnách staletí*. Lutherova společnost. Praha 2009.

Vztah ke světu v českém reformačním myšlení zahrnuje mimo jiné dva aspekty. Jednak je to pojetí osobní zbožnosti vycházející z hnutí „devotio moderna“, a pak je to kritika zesvětštělé středověké církve. Poměr představitelů české reformace vůči světské sféře se ukazuje jako dvojznačný. Na jedné straně v duchu středověkého asketismu a moralismu převažoval u kazatelů a teologů vůči světu negativní poměr, na druhé straně se setkáváme i s pozitivním přístupem ke světu. V něm se má prokazovat křesťanská víra, naděje a láska, i když se musí pamatovat na to, že světský život v sobě skýtá nebezpečí. Tato dvojznačnost je zřejmá už u církevního otce Augustina. Ve středověké spiritualitě se projevuje odmítání světa jako hříšného a tendence tohoto katolického řeholního asketismu a mystické zbožnosti nacházíme v oblíbeném spise *Následování Krista (Imitatio Christi)*¹¹, připisovaném Tomáši Kempenskému. Zde se vyskytuje motiv „umírání světu“ a „opovrhování světem“. Spiritualita oddělení se od světa a asketické hnutí bylo v křesťanství vždy přítomné a projevovalo se do značné míry i v mentalitě představitelů české reformace včetně Mistra Jana Husa. U Husa ve spirituálních a křesťansky vzdělávatelných spisech, jako je *Zrcadlo člověka hříšného*, tak i *Dcerka aneb O poznání cesty pravé ke spasení, určeném pro komunitu zbožných žen v okruhu Betlémské kaple*, je zřetelně vysloveno vnitřní osvobození se od světa jako nástrahy a překážky na cestě ke Kristu.

Cestou vnitřní obnovy podle reformních kazatelů, jakými byli Konrád Waldhauser, Jan Milíč z Kroměříže i Mistr Jan Hus, se stala mysticko-asketická zbožnost. Současně bylo jejich působení spojeno s otevřenou kritikou zesvětštění církve a jejich představitelů, jejichž životní styl odporoval životu Krista a apoštolů. Hus kritizuje zesvětštění církve ve svých kázáních, ve spise *O svatokupectví*¹², ale též v projevu, který si připravil pro koncil v Kostnici – v tzv. *Řeči o míru (Sermo de pace)*.¹³ Také utrakvisté na římské církvi kritizovali lásku k pozemskému majetku a zálibu v uplatňování světské moci. Kritiku morálního úpadku kněží najdeme například v kronice utrakvisty Bohuslava Bílejovského. V církvi podobojí rozšířila česká osada – obec svou pravomoc v oblasti finančně hospodářské. Kališníci kněží se stali „Božími služebníky“, kteří museli respektovat osadníky a správce jmění. Farářské důchody u kališnických kostelů

¹¹ *Príznačná pro tuto mysticko-asketickou zbožnost, projevující se v hnutí devotio moderna, je zásada a přístup ke světu: „Ti, kdo zcela pohrdají světem a snaží se žít ve svaté kázni jedině Bohu, ti znají onu božskou sladkost, přislíbenou těm, kdo se opravdu odřikají světa; a tím jasněji vidí, jak svět těžce bloudí a všelijak se klame“ (Tomáš Kempenský. *Následování Krista*. Česká katolická charita, Praha 1968, cit. s. 96).*

¹² *Jan Hus: Kničky o svatokupectví*. Nakladatelství Československé akademie věd. Praha 1954, s. 129-130.

¹³ *Řeč o míru*. In: *Husova výzbroj do Kostnice*. K vydání připravili F. M. Dobiáš a Amedeo Molnár, Kalich Praha 1963, s. 67.

byly nižší než u far římské církve, neboť utrakvističtí kněží neměli brát nic za svátosti, obřady a modlitby. Teprve koncem 15. století žilo větší množství kališnických kněží v blahobytnější domácnosti. V 16. století se již podobali někteří venkovští faráři bohatým sedlákům, když dobře vycházeli s osadou, a městští faráři svým životním stylem zase připomínali zámožnější měšťany.¹⁴

Radikálním směrem v proudu české reformace se stala Jednota bratrská, kterou by bylo v jejích počátcích za Bratra Řehoře možné charakterizovat jako laicizaci katolické řehole. U Petra Chelčického, „duchovního otce“ Jednoty, byl příkrý rozpor se státem¹⁵, obdobně je to patrné v Jednotě za Bratra Řehoře. V tomto postoji setrvala půl století, až teprve dvacet let po smrti Bratra Řehoře se Jednota otevřela světu a přiblížila se tak i ostatním křesťanským církvím, aniž by se však vzdala svého poslání.¹⁶ Nový poměr ke světu otevřel cestu do Jednoty vrstvám, které dříve vylučovala: šlechtě, měšťanům a inteligenci. Na Jednotě bratrské je nápadná kritičnost a nedůvěra vůči světu, která byla zpočátku dovedena až do krajnosti a spojena s odmítáním úřadů, vyššího vzdělání a podílení se na kulturním životě. V této kritičnosti vůči světu byl obsažen motiv odpovědnosti za celý život křesťana. Jednota si nechtěla pro sebe vyhradit jen niternou část lidského života a vnější přenechat světu.¹⁷ Podle Jednoty není svět ponechán ďáblu, ani není vzhledem k evangeliu neutrální. Jednota se sice s opatrností dívala na pozemský život, ale současně s vědomím, že není žádná pozemská sféra, která by nepatřila pod autoritu královské moci Kristovy. Jednota nahlížela na svět v eschatologické perspektivě vítězného Beránka, a tím si od světa udržovala určitou distanci. V této linii bratrské teologie a zbožnosti pokračuje Jan Amos Komenský.¹⁸ Vyjadřoval složitost světa obrazem nesmyslného a bezvýhodného labyrintu a utíkal se do ráje svého srdce, kde se setkává s Bohem. V této niterné poloze nezůstává, ale na Boží pokyn vychází do světa. Má ke světu činný a aktivní přístup vyjádřený v programu všenápravy, který je jeho pozoruhodným reformačním celosvětovým projektem jako Obecná porada o nápravě věcí lidských.¹⁹

¹⁴ MACEK, J.: *Víra a zbožnost Jagellonského věku*. Praha 2001, s. 144.

¹⁵ Srov.: CHELČICKÝ P.: *O moci světa*. In: Petr Chelčický. *Spisy z Pařížského sborníku*. K vydání připravil Jaroslav Boubín. Historický ústav Akademie věd České republiky, Praha 2008, s. 93-105.

¹⁶ BARTOŠ F. M.: *O podstatě křesťanství a dědictví Jednoty bratrské*. Kalich Praha 1948, s. 21.

¹⁷ HROMÁDKA J. L.: *Smysl bratrské reformace*. Kalich Praha 1954, s. 15.

¹⁸ Srov. *Comenius als Theologe*. Herausgegeben von Vladimír J. Dvořák und Jan B. Lášek. Prag 1998.

¹⁹ KOMENSKÝ J. A.: *De rerum humanarum Emendatione. Obecná porada o nápravě věcí lidských*. I. – III. svazek, Praha 1992.

Církev v sekulárním prostředí a živý odkaz reformace

Sekularizace je právnickým pojmem, který znamená převádění církevního majetku do světských rukou, jak se to uskutečňovalo i v české reformaci. Pojem „sekularizace“ se užívá všeobecně pro popis procesu, kterým se utváří moderní svět.²⁰ Proces sekularizace v Evropě probíhal od konce 18. století a projevoval se ústupem vlivu náboženských organizací na správu veřejných věcí. V oblasti vědy dochází k emancipaci od teologie a církevního učení. V politické oblasti probíhají změny politického systému, a to i revoluční cestou. Tento proces bývá označován jako výsledek náboženské tolerance.²¹ Užívaný pojem je též dechristianizace (odkřesťanstění) společnosti, neboť v Evropě dochází k rozchodu s křesťanstvím. Moderní svět je výsledkem sekularizace křesťanství. Moderní svět vděčí za svůj nebezpečný úspěch z velké části křesťanskému pozadí, jak to vyslovil Carl Friedrich von Weizsäcker.²² Sekularizace má nejen záporné prvky, ale též světlé stránky, na které upozornili teologové jako Karl Barth a Dietrich Bonhoeffer. Sekularizace je nutný a přirozený proces, který křesťané musí přijmout. Církev se nemůže uzavřít do sebe a obrátit se zády ke světu. Sekularizace nepředstavuje pro církev nebezpečí, ale úkol, kterému se nelze vyhnout. Sekularizace nás nutí k nové interpretaci křesťanské víry. Tato nová interpretace probíhá již několik staletí, ale v žádném případě není ukončena.

Jednou z reformních snah otevřít se novodobému světu se stal v prostředí Římskokatolické církve modernismus.²³ Katolický modernismus představoval ve své době dalekosáhlou výzvu církvi žijící a působící v moderní sekularizované společnosti. Zrod Církve československé husitské, která má svůj historický původ v modernismu, byl reakcí na krizi v Římskokatolické církvi na počátku 20. století a na odcírkevnění české společnosti po první světové válce. Církev československá husitská nevznikla jen jako projev prohlubující se krize dobového katolicismu, ale i jako vážný pokus o překonání dobového odcírkevnění²⁴ a novou interpretaci evangelia vzhledem k moderní společnosti.

²⁰ *Sekularizace*. In: *Velký sociologický slovník*. Karolinum Praha, s. 877.

²¹ LÉBLOVÁ M.: *Sekularizace v 19. století a první Vatikánský koncil*. Theologická revue. 2013, č. 4, s. 361.

²² WEIZSÄCKER C. F.: *Sekularizace*. In: *Dialog Evropa XXI. Čtvrtletník křesťanské orientace pro vědu, techniku a kulturu*. 1990, č. 2, s. 9.

²³ Srov. ARNOLD C.: *Malé dějiny katolického modernismu*. Vyšehrad Praha 2014.

²⁴ Srov. HRDLIČKA J.: *Církev československá husitská a sekularizace v Československé republice 1918-1938*. ThDr. PhDr. František Kovář (*Deníky 1938-1936*). Theologická revue, 2013, č. 4, s. 412.

V prostředí střední a východní Evropy se hovoří o tzv. mnohoúrovňové sekularizaci.²⁵ V české společnosti je sice zřetelný odklon od institucionalizované religiozity, ale přesto náboženství hraje v životě soudobé společnosti důležitou roli, jak upozorňují sociologové náboženství. Sekularizace s sebou přináší demonopolizaci náboženského života a pluralismus. Paradoxnost celého problému spočívá v tom, že současný náboženský život je směsicí tolerance a fanatismu.²⁶

Církev hlásí se k odkazu reformace husitské, bratrské, luterské, kalvínské tvoří v naší společnosti jen menší část. V českých zemích byla přímá kontinuita s reformačním dědictvím přerušena politicko-náboženskými poměry po bitvě na Bílé hoře. Jednota bratrská byla v 17. století dějinně uzavřeným útvarem, jak s tím počítal i Jan Amos Komenský, a nemá bezprostřední pokračování v českých evangelích.²⁷ Podobně je tomu i se středověkým utrakvismem, respektive českou církví podobou, kdy Církev československá husitská není její přímou pokračovatelkou. Ideová a duchovní blízkost obou našich církví k tradici české reformace - husitské a bratrské - však zde přesto existuje. Důležité je, jak z tohoto dědictví dokážeme těžit dnes. Jedním z důrazů, nejen české, ale i světové reformace, je šíření znalosti Bible a jejího poselství. Boží slovo v Písmu svatém je nevyčerpatelným a blahodárným zdrojem v každé době. V našem prostředí se zájem o Bibli významně projevil jak společným vydáním Českého ekumenického překladu Písma svatého ve 20. století, tak také novými překlady, jako je Bible pro 21. století, Jeruzalémská Bible a Český studijní překlad. V roce 2014 byla vydána jedinečná Bible kralická šestidílná s poznámkami, kterou nám předala stará Jednota bratrská. Jestliže Jan Hus a jeho následovníci zdůrazňovali zákon Boží či Kristův zákon lásky obsažený v Písmu svatém jako nejvyšší normu nad všemi církevními i světskými zákony, pak nás to jako křesťany vede k rozpoznání, že se nelze zříci odpovědnosti za veřejné záležitosti a občanské angažovanosti. Inspirující se ukazuje být reformační přístup ke světu v jeho dvojznačnosti. Církev se nemůže uzavírat před světem, ale ani se mu nemůže otevřít tak, že se mu přizpůsobí ve všem, ztotožní se s ním a splyne s ním. Církev musí zůstat církví ve vztahu k autoritě Ježíše Krista a v žádné době nemůže ztrácet ze zřetele Boží království, které je eschatologické povahy. Právě toto eschatologické zacílení církve a světa můžeme považovat za významný motiv, kterým přispěla česká reformace do společného reformačního dědictví.²⁸

²⁵ VÁCLAVÍK D.: *Náboženství a moderní česká společnost*. Grada Praha 2010, s. 46.

²⁶ Tamtéž s. 39.

²⁷ Srov. BARTOŠ F. M.: *O podstatě křesťanství a dědictví Jednoty bratrské*, s. 9.

²⁸ Srov. LOCHMAN J. M.: *Husitské akcenty k tématice protestantismu*. Česká metanoia. Nezávislý čtvrtletník pro otázky společnosti a kultury. 1997, č. 15, s. 39-40.

